

ANMÆLDELSER

**Margaretha Järvi-
nen og Margareta
Bertilsson (red.):
Socialkonstruktivis-
me. Bidrag til en
kritisk diskussion.
København: Hans
Reitzels Forlag 1998.**

Bogen er en antologi om socialkonstruktivismen og består af en redaktionel indledning og 7 artikler skrevet i forbindelse med en række workshops ved Sociologisk Institut ved Københavns Universitet i 1996. Antologiens udgangspunkt er den aktuelle debat om socialkonstruktivismen og den betydelige interesse for socialkonstruktivistiske arbejdsformer og synsvinkler blandt yngre forskere i humaniora og samfundsvidenskab. Forfatterne til artiklerne er sociologer, historikere og filosoffer. Størsteparten af forfatterne er kritiske overfor socialkonstruktivismen. Tættest på en egentlig konstruktivisme er Rosenbeck, der refererer til den seneste feministiske diskussion af Foucault i forhold til en frihedspolitik fra konsbinaritetens diktatur, og Lützen, der i sin artikel foretager en vending fra en Foucault-inspiret analyse af homoseksualitet til en nærmest religionssociologisk betoning af homoseksualitet som en "omvending".

Socialkonstruktivismen er i lighed med andre former for poststrukturalistiske og postmoderne retninger ikke en ensartet filosofisk retning, men snarere en løs fællesbetegnelse for mere eller min-

dre radikale opgør med social og biologisk essentialisme og realisme i humaniora og samfundsvidenskab. Denne strømning er kendetegnet ved at bevæge sig frit i forholdet mellem filosofien, sociologien og de humanistiske videnskaber. Men heller ikke naturvidenskaben eller teknologien er undtaget fra det konstruktivistiske blik. Det ville derfor kræve en sikker hånd at udrede alle de objekter, der ifølge konstruktivismen og socialekonstruktivismen skulle være konstruerede: den af mennesket påvirkede natur (verdentsaltet og gallakserne), den natur, der i een eller anden forstand interagerer med mennesket (økosystemet), den menneskeskabte natur (teknologi i alle dens former), den menneskelige natur som en syntese af "biologien" og socialt konstruerede former (kroppen), de sociale interaktions- og kulturformer som konstruktioner (det sociale system), og endeligt de "rene" kulturelle repræsentationsformer. Yderligere skulle man for hvert "objekt" udrede de konstruktionsformer og konstruktionsprincipper, der gør sig gældende.

Antologien beskæftiger sig hovedsageligt med den af mennesket påvirkede natur (stjerner og gallakser), den af mennesket konstruerede natur (teknologien), de sociale interaktionsformer (konventioner og normer) og den kønnede krop (biologisk køn og socialt køn). Den hårdeste nød at knække er imidlertid miljøet, og den menneskelige krop og dens

biologiske komponenter i forhold til sociale konstruktioner, især forholdet mellem sex og gender. Antologiens forfattere viger til en vis grad udenom disse spørgsmål, idet hverken økosystemet eller kroppen som sådant tematiseres.

Bertilsson indleder antologien med et erkendelsessociologisk og idéhistorisk perspektiv, der trækker linierne op til den tidligt moderne tematisering af forskellen mellem natur- og kulturvidenskaberne startende med Giambattista Vico. Vicos standpunkt var, at kulturens kendsgerninger foreligger som konstruerede af menneskerne selv, og derfor kunne forstås af deres skabere, medens naturen ikke var konstrueret af menneskerne og derfor ikke tilgængelig på samme måde, men kun som eksternt objekt.

Med dette udgangspunkt tegner Bertilsson de idéhistoriske linier, der fører frem til Webers distinktioner og til dette århundredes kulturfilosoffers relativisme og relationisme i forskellige former (Max Scheler og K. Mannheim). Det problem, som den moderne socialkonstruktivisme havner i, ligger således i kimform hos Scheler og Mannheim. Den sociale virkelighed er konstrueret og dermed relativ i forhold til agenternes positionsinteresser og erkendelsesinteresser. Med da sociologien selv er situationsbunden, er den også bunden af en positionsinteresse, dvs. et "blindt punkt" i sit eget udgangspunkt, som ikke kan reflekteres. For Bertilsson er socialkonstruktiv-

men derfor kun en ny variant af kulturrelativismen og den erkendelsesteoretiske relativisme. Bertilssons betoning af socialkonstruktivismen som en ny form for relativisme er nyttig, men denne betoning tilsloerer til en vis grad, at socialkonstruktivismen er langt mere radikal i sin relativisme end de idéhistoriske fortilfælde. Socialkonstruktivismen relativiserer ikke kun erkendelsens "Seinsgebundenheit", men også selve erkendelsensobjektets struktur og status.

Mens Bertilsson holder sig til den sociologiske version, dvs. forholdet mellem aktør og samfundsskabt virkelighed som objekt for sociologien, diskuterer Finn Collin socialkonstruktivismen inden for rammerne af en ontologisk konstruktivisme, der ser alle videnskabelige objekter som vilkårlige konstruktioner, også naturvidenskaberne. Denne radikale version forkaster Collin dog, men finder en moderat version af programmet på sin plads, hvad angår den sociale verden. De former, som Collin diskuterer, er dog de mere fænomenologiske varianter i stil med Berger og Luckmanns konstruktivisme eller konventionsteoretiske varianter. Collin overlader derfor diskussionen af socialkonstruktivismen på det sociologiske området til de øvrige bidragydere. Det er lidt ærgerligt, fordi et filosofisk oprydningsarbejde kunne have været på sin plads.

Mark Elam behandler striden mellem teknologihistorikerne og de socialkonstruktivistiske teknologisociologer.

Teknologihistorikerne fastholder et realistisk standpunkt, hvor teknologiens "bevis" består i de teknologiske opfinders robuste funktionsduelighed, der skulle dementere teknologiens konstruktionskarakter. Beviset på en teknologisk konstruktion består i, at den virker eller ikke virker, dvs. om en bro bliver stående eller falder sammen. Teknologien er derfor mindre hypotetisk i sit erkendelsesgrundlag end naturvidenskaben. Over for dette hævder de socialkonstruktivistiske teknologisociologer, at al naturvidenskabelig erkendelse og de teknologiske opfindelser er udtryk for specikke sociale magtrelationer, der kondenseres i en given teknologi.

De sidste bidrag handler alle om socialkonstruktivisme i konsforskningen i en pendlen mellem de socialkonstruktivistiske teser om køn og krop.

Järvinen behandler socialkonstruktivismen inden for kvinde- og konsforskningen. Også Järvinen er skeptisk over for de radikale socialkonstruktivisternes angreb på de dualistiske tankefigurer og deres dekonstruktion af det velkendte oppositionspar maskulinitet - feminitet. Men hvis dekonstruktivismen tager fejl, vender man på een eller anden måde tilbage til udgangspunktet for hele det feministiske projekt, dvs. een eller anden form for biologisk og social *REAL* eller *ESSENTIEL* identifikation af de to køn og kønnenes varianter og hybridformer. Hvis det konstruktivistiske projekt har nået en grænse,

som Järvinen mener det har, så vender spørgsmålet om essentialismen og dualismen tilbage. Sociologien har betonet det socialt konstruerede "gender" i forhold til det biologiske "sex". Den kønsteoretiske socialkonstruktivisme sætter egentlig kun denne tankefigur på spidsen ved at betragte kønet som to-talt konstrueret.

Carlehedens diskussion af den konstruktivistiske konstruktions teori ligger i forlængelse heraf. Også Carleheden er skeptisk over konstruktivismens teser. Det er især Foucault og de anglosaksiske aflæggere som J. Butler, der tages op. Hvis individet og individets kønsidentitet er konstrueret af diskurser og disciplineringsformer, kan subjektet kun være medkonstruktør af sin egen undertrykkelse. Når Carleheden forkaster denne radikale konstruktivisme, bliver alternativet at hævde, at kulturens fortolkningsrammer skal udfylde det biologiske tomrum, som den menneskelige natur udgør. Her er den biologiske natur blevet til et tomrum, der skal udfyldes af kulturen. Også her vender dualismen tilbage, men denne gang i form af de sociale kønskonstruktioner over et biologisk tomrum. Men er den menneskelige biologi kun et tomrum?

Bente Rosenbecks artikel om konstruktion af kvindelighed er et eksempel på dekonstruktionen af en bestemt historisk formet kvindelighed. Modellen er her en dekonstruktion af forrige århundredes lægevidenskabelige konstruktion af seksuelle

grænsefænomener (hermafroditisme) og konstruktionen af den kvindelige normalitet gennem diskursivering af menstruation og reproduktion. Rosenbeck følger her det efterhånden velkendte skema fra Foucault: dekonstruktionen af en historisk (medicinsk) konstruktion af kvindeligheden. Problemet i Rosenbecks artikel opstår egentlig til sidst, hvor hun i en forsigtig kritik af Foucault foreslår en kvindopolitik uden et homogent kvindeligt subjekt og uden de seksuelle kønsforskelle binaritet. Det forekommer mig her at Rosenbeck både vil blæse og have mel i munden, dvs. anvende en Foucault-inspireret analyse til dekonstruktion og samtidig drømme om en konstranscent forskelspolitik.

Lützens bidrag handler om homoseksualitet. Hovedtemaet er en form for selvkritik af Lützens egne tidligere anti-essentialistiske teser om homoseksualitet som "ren" og vilkårlig preference. Dekonstruktionen af kønslig identitet som funderet i een eller anden essens (biologisk eller psykodynamisk) måtte lede til den konklusion, at det homoseksuelle partner- og identitetsvalg var et udtryk for smag eller vilkårligt valg. Men når denne konklusion ikke holder, som Lützen nu mener, må man lede efter en anden forklaring. Men hvis homoseksualitet ikke består i nogen biologisk eller social essentiel identitet og heller ikke i et vilkårligt valg, hvorfor finder personer, der i deres biologiske udrustning er ret ens, så en partner med

nogenlunde samme udrustning? Lützen henviser her til noget, der ligner en religiøs "omvendelse" eller konversion, hvor personer i det "magiske øjeblik" tilegner sig en identitet som homoseksuel. Homosexualitet er altså hverken en essens eller et valg, men består i en omvendelse i næsten religiøs forstand. Det er unægtelig en interessant tankegang, men efterlader læseren med en fornemmelse af, at nissen er flyttet med og ind i det nye hus: erotisk partnervalg i analogi til en religiøs omvendelse. Passer det også på det heteroseksuelle partnervalg? Det er unægtelig en interessant tankegang og udtryk for frugtbar selvkritik, men alternativet til Lützens tidligere dekonstruktion havner i mysticisme.

Det kan undre, at kroppen ikke i antologien har fået en selvstændig behandling. Som objekt er den både et stykke fysik og biologi (en del af naturen), men indskrevet i kulturen og central i den sociale interaktion. Køns- og kvindediskussionen af den kønnede krop er kun en del af det helt centrale spørgsmål om kroppen som social konstruktion i forhold til een eller anden form for materialitet. Det er egentlig her, at den radikale socialkonstruktivismes teser er sat mest på spidsen.

Således aftegner antologiens enkelte artikler og antologien som helhed en form for ambivalens i forhold til socialkonstruktivismen, og denne ambivalens viser sig i sidste instans i manglen på egentlige konklusioner. Det

gælder også de forfattere, der har benyttet socialkonstruktivistiske perspektiver i sociologiske og historiske analyser (Rosenbeck og Lützen). Men hvis ikke socialkonstruktivismens kritik af mainstream-sociologien bearbejdes dybere, end det sker her, har sociologien og kulturanalysen et problem.

Antologien fungerer dermed som en nyttig oversigt over nogle af de problemstillinger, som socialkonstruktivismen rejser, især i de radikale og dekonstruktivistiske varianter, men antologien har ikke noget svar på den aktuelle sociologis dilemma: fastholdelsen af det sociale liv som en ikke-konstrueret realitet over for socialkonstruktivismens ophævelse af al realitet til fordel for en vilkårlig konstruerbarhed af "natur", "krop", "køn" og "det sociale".

Søren Damkjær
Institut for Idræt,
Københavns Universitet

Yvonne Mørck:
Bindestregs-
Danskere.
Fortællinger om
køn, generation
og etnicitet.
København:
Forlaget Sociologi
1998 (325 s.)

Det er på mange måder en meget omfattende og yderst vedkommende bog, Yvonne Mørck har skrevet om livet som etnisk minoritetsung i 1990'ernes Danmark. Bogen handler om unge etniske minoriteters ofte vanskelige arbejde med at finde deres egne kulturelle ruter og dermed skabe en meningsfyldt tilværelse og en frugtbar identitet i spændingsfeltet mellem på den ene side forældrenes, det lokale indvandermiljø og oprindelseslandets værdi- og regelsæt og på den anden side de værdier og regler de præsenteres for blandt danskerne. Det overordnede sigte er at pointere den kulturelle kompleksitet, som kendetegner de unges hverdagsliv.

Analysen bygger på feltarbejde blandt en gruppe vel fungerende unge i alderen 16-30 år med tyrkisk, pakistansk og marokkansk baggrund i København med særlig fokus på kvinderne. Der er dels tale om interviews med unge på gymnasier og pædagogseminarier dels om deltagerobservation over en længere årrække i forskellige tværetniske ungdomsorganisationer. Sideløbende med dette har Yvonne Mørck fulgt de etniske minoritetsunge i forskellige sammenhænge, hvor de har ytret sig offentligt om

krig emner som kultur, køn, generation, identitet og forholdet mellem andengenerationsindvandrere og danskere, eksempelvis i radio- og tv-programmer samt interviews i aviser og tidsskrifter.

I bogen gøres der op med de sidste årtiers fremherskende opfattelse af kultur som noget relativt statisk, homogent og sammenhængende. Overfor dette forfægtes det synspunkt, at kultur er noget langt mere processuelt, noget der hele tiden skabes, forhandles, vedligeholdes og iscenesættes afhængig af konteksten og situationen. Der argumenteres med andre ord for et langt mere dynamisk kulturbegreb som forudsætning for at kunne opfange de dilemmaer og den flertydighed og kreolisering, de unge står i. Hermed bryder Yvonne Mørck også med meget af den hidtidige danske indvandrerforskning. I meget af denne forskning har der været en tendens til at beskrive etniske minoriteter som sociale problemer, som det danske samfund skal finde løsningsmodeller for. En anden udbredt diskurs har været at se indvandrere som passive ofre for integrations- eller assimilationskrav fra dansk side snarere end aktive medskabere af deres egen livssituation. Man har i vid udstrækning set majoritets- og minoritetsproblematikken i et dikotomt perspektiv uden meget rum for nuancering, ligesom kun få forskere har fokuseret på, hvilken rolle kultur, etnicitet og køn egentlig spiller i integrations-

processen. Den dominerende diskurs inden for indvandrerforskningen har betydet, at man mere har fokuseret på de unges splittelse mellem to kulturer og de svære konfliktsituationer, som ikke mindst pigerne ofte kommer i, end på, hvordan de unge rent faktisk håndterer deres livssituation.

Men virkeligheden viser sig ifølge Yvonne Mørck at være langt mere sammensat og kompleks. For de unge er der ikke tale om et enten-eller snarere om på forskellig vis at mixe og pendle mellem flere kulturelle sfærer og på den måde danne nye former for hybridkulturer. Man kan ikke blot tale om kulturforskelle mellem danskere og indvandrere, men også mellem første og anden generation. For de unge handler det ikke blot om at vælge det bedste af to verdener, men om at finde en balance mellem deres egne ønsker, forældrenes forventninger og de krav, der stilles fra det danske samfund. De unges ønsker går i retning af at få støtte til at transformere traditionsbundne livsmåder og verdensbilleder til livsmåder og indsigter, der muliggør et moderne urbant liv, hvor de selv kan tage stilling til, hvilke kulturelle ruter de vil skabe ud af deres varierende kulturelle rødder. Man kan således tale om to gennemgående træk i de unges liv: ønske om accept og ønske om selvstændighed. De unge ønsker accept fra såvel forældregenerationen som fra danskerne side til at skabe deres eget liv. Samtidig ønsker de

øget selvstændighed i forhold til familien. De ønsker muligheder for at udvikle kulturelle blandinger og for at pendle mellem kulturerne. De efterspørger med andre ord rum og frihed til at udvikle deres egne meninger og identiteter.

Undersøgelsen viser således, at de etniske minoritetsunge forvalter og italesætter deres to-kulturelle baggrund på måder, der gør det nødvendigt at finde nye begreber for, hvad det er for identiteter og kulturer, de som tyrkisk-danskere, pakistansk-danskere eller marokkansk-danskere er i færd med at udvikle. Sådanne begreber udvikles i bogens første teoretiske del, hvor Yvonne Mørck fokuserer på spændingsfeltet mellem kultur, etnicitet, køn, traditionalitet og modernitet, ligesom hun problematiserer hidtidige opfattelser af 'forestillede fællesskaber'. På denne baggrund udvikler hun en teoretisk forståelsesramme, hvor hun kobler begreber som kulturel kompleksitet, kulturel loyalitet, køn og forandring. En kobling, der viser sig at være særdeles frugtbar til at indfange de dilemmaer og den kompleksitet, som kendetegner de unges hverdag.

At det ikke altid er let at holde balancen, viser Yvonne Mørck i den anden og empiriske del, som handler om, hvordan de unge på forskellig vis håndterer livet som etnisk minoritetsunge og, hvordan de selv formulerer temaerne kulturel loyalitet, kulturel kontinuitet og forandring. Centralt i de unges fortællinger står især problem-

stillinger vedrørende køn, generation og etnicitet. De unge fortæller om, hvordan de på forskellige måder forsøger at finde en kreativ kobling mellem forældrenes og det etniske minoritetssamfunds kollektivistiske loyalitetsmoral og det danske samfunds individualistiske retfærdighedsmoral. Under disse koblingsforsøg sættes familiens ære, faderens magt og traditionelle kønsroller til forhandling. Der sker i dette arbejde justeringer og tilpassningsprocesser samtidig med, at visse norm- og værdisæt fra hjemlandet forsøges fastholdt. Særlig de unge kvinder er udsat for smertelige dilemmaer i denne forandringsproces, idet de af forældrene og ikke mindst af det lokale indvandremiljø tildeles rollen som kulturelle markører. Der sættes dermed grænser for kvinders udfoldelser på måder, der ikke gælder for mænd. De unge kvinders fortællinger viser, at stadig flere kvinder gør op med disse grænser. Nogle betaler en høj pris for disse grænseoverskridelser i form af udelukkelse af familie kredsen og det etniske minoritetssamfund.

I forhandlingerne om nye grænser for kønnes adfærd og forholdet mellem generationerne har de unge forskellige strategier, såvel individuelt som kollektivt. Fælles for dem er imidlertid angsten for at svigte forældrene og oprindelseslandets kulturarv samtidig med, at de ønsker et større personligt råderum. Selv om Yvonne Mørcks fokus er de unge og deres livssituation, giver

bogen samtidig en fin forståelse af forældregenerationens situation i Danmark og de dilemmaer, der opstår mellem generationerne. Også forældrene oplever forandringer i forhold til køn, generation og etnicitet samtidig med, at de kun har få berøringsflader med det danske samfund. Forholdet mellem generationerne er således på den ene side præget af børnenes angst for at svigte forældrene på den anden side af forældrenes angst for at miste børnene.

De unges fortællinger vidner om, at etniciteten spiller en vigtig rolle i de unges identitetsarbejde. Det kan ofte være vanskeligt at finde ud af, hvor man hører hjemme og mange oplever, at de i såvel oprindelseslandet som i Danmark bliver betragtet som anderledes og fremmede. Forestillingen om hjemlandet kan derfor ofte have karakter af, hvad Salman Rushdie kalder 'fantasiens hjemlande'. Fælles for de unge er imidlertid, at det er vigtigt for dem at finde ud af, hvor og/eller hvad hjem er.

Det er en spændende og ikke mindst teoretisk - meget vidende bog Yvonne Mørck har skrevet om unge etniske minoriteters håndtering af hverdagslivet. Den empiriske del giver os ny viden om den kompleksitet, som præger de unges tilværelse. Den teoretiske del leverer en relevant forståelsesramme til datamaterialet, men kan også tale at stå alene som en velskrevet og kompetent fremstilling om kultur, køn, etnicitet og identitet. Endelig giver bogen også

et spændende og vedkommende bud på, hvordan vi kan (og må) udvikle en kritisk og velfungerende multikulturalisme - et samfund, der ikke alene er multikulturelt i sin sammensætning, men også multikulturel i sin rummelighed, det vil sige et samfund, hvor der eksisterer reel lighed mellem f.eks. forskellige socio-kulturelle og etniske grupper og mellem kønnene.

Charlotte Egeblad
Institut for sociale forhold og organisation,
Aalborg Universitet

Ivar Berg-Sørensen og Per Jørgensen (red.):
Een Time dagligen. Skoleidræt gennem 200 år.
Odense Universitetsforlag 1998 (304 s.)

Kronologisk opbygget, detaljerig, beskrivelseslysten, omstændelig, redelig, gedigen, autoritativ og oplysende - men også lidt kedelig, spekulationsløs og ateoretisk er '*Een Time dagligen*'. *Skoleidræt gennem 200 år*, redigeret af Ivar Berg-Sørensen og Per Jørgensen. Det er ambitionen at skrive „en skoleidrættens dannelseshistorie“ og at forstå denne som en integreret del af „samfundshistorien“. Samtidig udgives bogen i anledning af 100 året for oprettelse af den første videregående idrætsuddannelse i Danmark. Således ønsker bogen også at skildre idræts-

fagets historie på universitetet.

Skoleidrættshistorien er bl.a. historien om den systematiske, institutionelle, timefastsatte folkeopdragelse. I 1799 talte Ludwig Reventlow om, at „Legemsøvelser bør være af den Slags, som kan bidrage til den Styrke, Smidighed og Behændighed, som i den arbejdende Klasse ere nødvendige og nyttige“. To hundrede år senere forlyder det, at idrætten i skolen skal bidrage til: „Oplevelse, erfaring og refleksion“ (iflg. *Folkeskoleloven* fra 1993, s. 258).

Legemsøvelserne anses perioden igennem at skulle have opdragende, karakterdannende, disciplinerende, samfundsnyttige og sundhedsudfoldende effekter. Bogen følger, hvorledes kroppen blev en kampplads for skiftende syn på dannelsen af individet, og ikke mindst fokuserer der på de statslige agenters engagement i og de centrale institutioners (herunder ikke mindst: skolerne) virke for kroppens tve-tydige udfoldelse mellem tæmning og leg. Flere af forfatterne fokuserer på, hvorledes kvindekroppen gores til slagmark for diverse æstetiske og fysiologiske betydningsstilskrivninger. Megen idrætsaktivitet har gennem tiderne været anset for at være skadelig, ligefrem anstødelig for kvindekønnet. Der skulle f.eks. gå lang tid, før det blev muligt for pigerne og kvinderne at kaste sig ud i håndboldspillet, en idrætsgren det i dag er svært at tænke sig nationen med de stolte sportslige triumfer og

de elegante „jernladies“ foruden. I årtier var det eneste passende boldspil nemlig langbold, og den eneste passende dragt var tækkelig og lang.

I gennem 6 kapitler opsporer de 8 forfattere skoleidrættens historie. Der er tale om en idel blanding af tanke og handling. Vekslede idékoncepter inddrages, bl.a. ved hjælp af spidsformuleringer og programmatisk udtalelser fra de involverede præster, officerer, læger, lærere, politikere og forskere. Bogen går også tæt på skoleidrættens „skinbarlige virkelighed“. Vi ser billeder af legende børn og gymnastiksalene. Værket er levende og fornemt illustreret. Uforglemmeligt er fotografiet af det skemalagte „renselsesbad“ på skoleskibet Georg Stage fra 1930'erne. En række knælende nøgne drenge gøres rene af en lærer med en energisk svaber. Læserne inviteres til at gå på opdagelse i statistikker over timetal og skolebyggeri, til at foretage kildestudier i lovgivningstekster og betimelige idrætsøvelser, til at snuse til og dvæle ved opregninger af de vekslede idræts-, trænings- og lærertyper etc.

I første kapitel beskriver Else Trangbæk, hvorledes „Gymnastik bliver skolefag - ca. 1800-1880“. I kapitel 2 skriver Jørn Hansen om „Gennembruddet: Fra Sundhedskommissioner til Gymnastikkommissioner - ca. 1880-1904“. Dernæst følger Per Jørgensens alenlange kapitel 3: „Ikke at more, men at opdrage“ - ca. 1898-1940“. I kapitel 4 stilles der skarpt på

„Krig, fred og velfærd - ca. 1937-1975“ af Thomas Skovgaard og Charlotte Høj Worm. „Mangfoldighed og frigørelse - ca. 1975-1998“ hedder Per Fibæk Laursens kapitel 5. Kapitel 6 byder på Helle Rønholts „Fra sundhedsopdragelse til udvikling og læring - ca. 1975-1998“.

Per Jørgensens kapitel 3 følger idræts- og sundhedsforestillingerne ved indgangen til den moderne verden. Vi får endnu engang fortalt historien om lys, luft og renlighed og får at vide, at borgerskabet var bange for uorden, manglende disciplin og fraværet af hygiejne i „de lavere klasser“. Jørgensen lader teksten munde ud i en normativ erklæring: „Men fornemmelse for orden, renlighed og selvdisciplin er, når alt kommer til alt, ikke at foragte, så længe det ikke bliver til en mani. Det er nemlig også fordele forbundet med at kunne strukturere sit liv og udskyde sine behov“ (s. 150). Jørgensens sympatisk-balancerede credo for civiliserings- og selvkontrolforestillingens aktualitet og holdbarhed kunne have været gjort til genstand for en yderligere refleksion, der kunne have givet teksten et løft. Frem af den ellers ganske mistænksomme og småideologikritiske tekst træder en autonom ideal-identitet. Det „sidste menneske“ viser sig, et topunkt på den historiske udviklingslogik. Havde Jørgensen stoppet op og ofret nogle sider på og fortalt os om, hvilket filosofisk og sociologisk „spil“, der mon måtte være mellem en kritisk idræts-historieskrivning og en nor-

mativ, normalitetsforeskrivende identitetsforestilling, havde læseren næppe kunnet undgå at se tanken slå gnister, hinsides den gamle historie om tilpasningens og disciplinerings veje.

Per Fibæk Laursen skriver i en diskussion af et rationelt ideal for systematiske træningsprogrammer fra 1970'erne, at dannelse ikke kan måles og vejes, og det er vanskeligt at præcisere, hvori dannelsen overhovedet består (s. 215). Det har han ret i; men videre går det så i hastig færd med referater af bud på idrættens bidrag til en social dannelse og til handlekompeterencer. Men hvorfor holdes dannelsesbegrebet ikke fast, og hvorfor gøres det ikke til et systematisk spørgsmål, hvad det implicerer, og hvad det kan være i en substansfortabende tid? Kapitlet er alt for flagrende og refererende.

„Skoleidrættens historie“ falder på et tort sted. Den har været savnet. Desværre betales der med den stuerene, detaljerige og lavtflyvende fremstilling den pris, at de egentlige selvstændige og meget gerne: spekulative bud på dannelsesstankens, identitetsdannelsens og kropsformningens veje og vildveje fortaber sig i de omfattende, noterige opregninger af lovstof, idrætstyper og citater fra utallige idrætsfædre.

Hvor er den danske Michel Foucault henne - eller „bare“ den danske Anthony Giddens? Eller hvor er den danske idræthistoriker, der kan skrive som en drøm? Vær mig/os nådig: Lad det 21.

århundrede se en idræts-tænkningens Peter Sloterdijk blive født? Teksterne er ikke medrivende, poetiske perler. Der er ikke arbejdet nok med sproget. Sproget er knastørt, uden spræl, rensat for humor og fattigt på vidtløftige personlige klarsyn. Hvorfor skal historieskrivning være så kedelig, sanselighedsfjern og kropsløs. Jeg fornemmer ingen svedende og viltre kroppe i aktion - i, omkring eller bag teksten. Ingen velplacerede hovedstød eller overraskende saltormortaler.

Ivar Berg-Sørensens afsluttende „Epilog. Uddannelsesmæssige forestillinger om det 21. århundrede“ er snakende og upræcis. Der er for meget uld i munden og for få visioner. Et hav af spørgsmål florerer usorterede og ubesvarede mellem hinanden. Boblende strøtanker. Midt i snakkesaligheden drukner spørgsmålet om skoleidrættens bidrag til det 21. århundredets dannelsesproces.

I et filosofisk, et idéhistorisk og et sociologisk perspektiv er værket ikke givende eller nyskabende. Else Trangbæks udmærkede smågreb om Lockes og Rousseaus med fleres syn på legemsøvelserne i starten følges ikke systematisk op igennem bogens 6 kapitler. Det er ærgerligt.

Steen Nepper Larsen
Krogerup Højskole

Palle Rasmussen:
Uddannelse og samfund. Kritiske analyser.
Aalborg: Aalborg Universitetsforlag 1998 (350 s.)

Der kan næppe herske tvivl om, at uddannelse er kommet i fokus op gennem det 20. århundrede. Den samfundsmæssige udvikling har været karakteriseret af en hastig vækst i produktion og teknologi, af store sociale og politiske forandringer samt af komplekse samspil mellem kulturer og institutioner. Denne udvikling har stillet fordringer til kompetenceudvikling og læring og har ført til udbredelse af mange former for uddannelse og undervisning. Med udgangspunkt i denne karakteristik har Palle Rasmussen samlet en række af sine artikler under temaet 'Uddannelse og samfund'. Stort set alle artikler i bogen har tidligere været udgivet i andre sammenhænge.

Formålet med artikelsamlingen er således dels at behandle forskellige sider af forholdet mellem uddannelse og samfund, og dels at give en indsigt i forøgelsen af omfanget af formaliseret uddannelse på forskellige niveauer. Hvad angår det første formål finder Rasmussen, at der er en klar sammenhæng mellem uddannelse og samfund - men det er en meget snæver sammenhæng, idet uddannelse har været knyttet tæt sammen med arbejdsmarkedets specifikke kvalifikationskrav. Det andet

formål tackles ved en overordnet tematisk strukturering af artiklerne. De behandlede forhold er uddannelse i samfundsudviklingen, uddannelse mellem kultur og arbejde, gymnasiet og de unge, voksenuddannelse og højere uddannelse. Tværgående temaer i en række artikler er uddannelse og køn og i mindre omfang uddannelse og social arv og hermed uddannelse anvendt som fordelingspolitisk instrument.

En af Rasmussens pointer er således, at siden 1970'erne har den kvalifikationsteoretiske tilgang præget hele uddannelsesområdet. Dette gælder såvel fra liberalistisk side som fra marxistisk side. De borgerlige partier har fokuseret på, at uddannelserne skulle dække de umiddelbare behov som erhvervslivet stod overfor, mens den socialistiske fløj var inspireret af uddannelsesøkonomiske betragtninger. Det understreges i flere artikler, at uddannelsesområdets binding til arbejdslivet vil medføre en instrumentel holdning til uddannelse og læring samt en individualisering, da de enkelte uddannelser skal omsættes til individuelle jobs på arbejdsmarkedet. Uddannelserne er gennem de seneste år blevet mere erhvervsrettede for at tilfredsstille erhvervslivets behov for arbejdskraft. Men uanset hvor mange uddannelsesgoder man giver befolkningen, vil det ende med uddannelsesinflation, når man lægger udvælgelsen af arbejdskraft i hænderne på virksomheds-ejerne, da disse udelukkende gør sig markedsøkonomiske

overvejelser, og da disse sjældent er entydige og klare. Der vil således ske en ophobning af arbejdsmarkedsspecifikke kvalifikationer hos befolkningen for at gardere sig mod arbejdsløshed, men da det markedsøkonomiske system er uforudsigeligt, er man aldrig på sikker grund, hvilket skyldes at individernes muligheder og forudsætninger for at begå sig i dette felt er begrænsede. Uddannelsespolitikken er i gennem de seneste år mere og mere blevet underlagt stat og marked, mens uddannelsernes relevans i forhold til livsverden er blevet reduceret kraftigt. En fremtidig uddannelsespolitik bør ifølge Rasmussen bevæge sig væk fra den ensidige tilknytning til erhvervslivets forståelse af kvalifikationer, hvor der er lagt vægt på specifikke arbejdsfærdigheder indlært stykvis, hvor uddannelserne er placeret i en passiv rolle i forhold til virksomhederne, og hvor kvalifikationsbehovet formuleres af virksomhederne og opfyldes af uddannelsesinstitutionerne. Uddannelsespolitikken bør i stedet rette sig mod at inddrage de personlighedsudviklende og kulturformidlende funktioner sammen med kvalifikationsfunktionerne, idet det nye produktionskoncept i høj grad lægger op til en alsidighed i arbejdet, hvor udvikling af evner og engagement i arbejdet er vigtigt men også i livet udenfor arbejdet. Uddannelsespolitikken skal således have et bredere sigte, hvor almene kompetencer skal stå stærkt.

Jeg tror, at Rasmussen har

ret i, at man i uddannelsespolitikken bør opprioritere de almene kompetencer - og ikke kun fordi produktionskonceptet har ændret sig. Rasmussen underprioriterer det forhold, at en stærkt erhvervsrettet uddannelsespolitik nødvendigvis vil resultere i strukturproblemer på arbejdsmarkedet. Almene kompetencer er således en forudsætning, hvis man vil tilgodese 1) erhvervslivets arbejdskraftbehov på længere sigt, 2) borgerne i fritiden og 3) den politiske dannelse i samfundslivet. Hvis vi ydermere ser på, hvordan de unges uddannelsesvalg er forløbet, så har der i de seneste år været en kraftig søgning til specielt det almene gymnasium, som Rasmussen selv behandler i flere af bogens artikler.

Som nævnt er et af bogens temaer 'Gymnasiet og de unge'. Den første artikel handler om gymnasiets ekspansion. Her foretages en sociologisk belysning af gymnasiets ændrede placering i uddannelsesbilledet. Fra at være en eliteuddannelse er gymnasiet gået over til være en bred skoleuddannelse. Rasmussen tager fat på den stigende søgning til det almene gymnasium siden 1960, hvad angår fordeling geografisk, socialt og kønsmæssigt. Der er ikke noget nyt i denne belysning, hvilket nok skyldes, at materialet er gammelt. De undersøgelser, der anvendes, er mellem 10 og 20 år gamle og siger slet ikke noget om det nye søgemønster i 1990'erne, hvilket er en skam, da det kunne være forfriskende at få belyst søg-

ningen netop fra 1960 og til slutningen af 1990'erne, hvor vi netop først har haft dannelsesgymnasiet, siden grenngymnasiet og sidst valggymnasiet. Har disse gymnasieformer haft indflydelse på sammensætningen og fordelingen af søgningen til gymnasiet?

Rasmussen tager efter sin undersøgelse af tilstrømningen fat på at belyse baggrunden for gymnasiets ekspansion samt dens konsekvenser. Desværre har denne belysning kun historisk interesse. Dog rejser Rasmussen det spørgsmål om, hvad man skal mene om gymnasiets ekspansion. Her hvor der virkelig lægges op til en vurderende analyse, lander han på nogle få og ufærdige betragtninger om, at den øgede søgning til gymnasiet er et led i langsigtede samfundsmæssige forandringsprocesser, som politikerne kun delvis har indflydelse på, samt at tilstrømningen til det almene gymnasium er med til at bidrage til uddannelsesinflationen, fordi mange efter studentereksamen søger hen, hvor kravene til videre uddannelse er lavere. Rasmussen burde have udbygget sin argumentation langt mere end tilfældet er. Han kunne således nemt have trukket på resultater fra de foregående artikler og ikke ladet spørgsmålet stå næsten åbent.

Selv om de øvrige artikler om gymnasiet bygger på gammelt materiale, er der to nyere tekster. Den ene om gymnasiet og den sociale arv, hvor det pointeres, at sammenhængen mellem uddannelse og social arv i 1990'

ernes uddannelsesdebat er blevet tematiseret anderledes end tidligere. Hvor der i 1970'erne blev fokuseret på den generelle ulighed i adgangen til uddannelse, er der i 1990'erne blevet sat fokus på risikoen for marginalisering af den gruppe af unge, som ikke gennemfører en kompetencegivende uddannelse. Rasmussen finder, at dette er en mere relevant tematisering, hvilket han nok har ret i, da der i denne tematisering ligger en dynamik og jo også et perspektiv om social integration. Derudover understreger Rasmussen, at gymnasiet bør organiseres således, at det dels giver eleverne faglige udfordringer og muligheder for at forfølge deres egne interesser, og dels giver rum for deres personlige udvikling. Dette er vel også en væsentlig del af intentionen bag valggymnasiet, men kan den realiseres - det er et andet spørgsmål.

Den anden nyere artikel tager fat på gymnasielærerne, hvoraf mange hører til de såkaldte 68'ere. De bliver karakteriseret som politisk pla-

ceret til venstre for midten, præget af en betoning af social lighed i samfundet, skeptisk over for autoriteter, ligestilling mellem kønnene og politisk engagement. Deres problemer er aldringen, hvor hverdagen er præget af rutiner i skolearbejdet og den ideologiske blokering over for de liberalistiske og konservative tanker, der præger de unge. Det sidste problem tackler Rasmussen ikke, men hvad angår det første, så mener han, at lærerarbejdet skal præges af en specialisering gennem mere efteruddannelse samt en større variation i arbejdsopgaver. Herudover anbefaler han lærerteams og supervision for at styrke samarbejdet mellem lærerne og bryde det meget fagopdelte gymnasium. Dette er nemmere sagt end gjort. Hele gymnasietraditionen, gymnasiekulturen og skoleformen bygger på den privatpraktiserende lærer. Det eneste jeg ser der kan bryde denne tunge arv, er indførelsen af omfattende projektarbejder i gymnasiet. Hermed er lærerne tvunget til at samarbejde og

udnytte deres faglige viden sammen. Selv om Rasmussen behandler forskellige sider af projektarbejdet i andre artikler, er det underligt, at han ikke ser det betydelige potentiale vedrørende projektarbejde i gymnasiet og får dette diskuteret.

Artikelsamlingen giver et indblik i en del af Palle Rasmussens brede forskningsindsats inden for uddannelsessociologien. Det, man savner, er en indre konsistens i artikelsamlingen. Godt nok er artiklerne grupperet i temaer, men da man stort set kan læse artiklerne andre steder, burde der have været arbejdet noget mere med sammenhængen og forbindelserne mellem de enkelte temaer og artikler evt. ved en fyldig indledning eller måske bedre ved at have arbejdet videre på de artikler, hvor undersøgelsesmateriale er gammelt og næsten for gammelt.

Stig F. Sørensen
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

Ulrich Beck:
The Reinvention of Politics: Rethinking modernity in the global social order.
Cambridge: Polity Press, 1997 (206 s).

I dag overskygger problemer og konflikter, der knytter sig til fordelingen af risici, de traditionelle problemer og konflikter, der knytter sig til fordelingen af velfærd. Det er den for så vidt ret enkle tese i den teori om "risikosamfundet", som den tyske sociolog Ulrich Beck i 1986 fremlagde i bogen af samme navn.

I Tyskland blev bogen noget så sjældent som en sociologisk "bestseller", men herhjemme synes Beck i lang tid at have stået i skyggen af mere kendte samfundsteoretikere som f.eks. Habermas og Giddens. Først i de senere år synes Beck at have vundet bredt indpas i de danske samfundsvidenskabelige diskussioner, hvilket måske i nogen grad hænger sammen med udsendelsen af bogen om risikosamfundet på dansk i 1997.

I de senere år har Becks - stadig mere omfattende - forfatterskab koncentreret sig om at videreudvikle og justere tesen om risikosamfundet i forhold til en række forskellige problemfelter. Et spørgsmål, som Beck især har interesseret sig for, er spørgsmålet om, hvilke konsekvenser risikosamfundet har for det politiske felt. Hvordan ser politik ud i risikosamfundet? Netop dette er emnet for den foreliggende bog, *Die Erfin-*

dung des Politischen (DEP), som i Tyskland blev udsendt 1993, og som siden er blevet oversat til både engelsk og svensk.

I *Risikosamfundet* (RS) fremsatte Beck tre - indbyrdes forbundne - hypoteser, nemlig dels den overordnede risikosamfundstese, dels de to afledte teser om henholdsvis stigende individualisering og refleksiv modernisering. I forlængelse af sin vedkendte gæld til Frankfurterskolen udfoldede Beck en på mange måder ætsende samfundstese, rationalitets- og videnskabskritik, hvis hovedindhold var, at industrisamfundets utilsigtede konsekvenser i dag - i form af risici - producerer en ny "fremmedgørelsessammenhæng", som vi ikke kan unddrage os, og som har konsekvenser for stort set alle samfundslivets områder, det være sig klasser, arbejdsmarked, familie osv.

I dag er industrialismens utilsigtede konsekvenser - i form af forurening, miljøproblemer etc. - efter Becks opfattelse så omfattende, at det er berettiget at tale om fremkomsten af en ny samfundstype - et risikosamfund. I risikosamfundet bliver moderniteten refleksiv, idet den i stigende grad konfronteres med sine egne utilsigtede konsekvenser. Aftraditionaliseringen fører til en stigende individualisering, idet individerne i stigende grad frisættes fra de traditionelle fællesskaber (kirken, klasser, familien, partiforeningen osv.).

Beck fastholder intentionen om at bedrive kritisk samfundsvidenskab, men i dag må kritikken udfoldes

på en anden måde end Marx gjorde det, idet samfundet har ændret sig markant siden da. Produktivkræfterne er blevet til destruktivkræfter, og fremskridtet er blevet negativt. Derfor er det heller ikke længere muligt at udnævne en bestemt klasse til at være bærer af en forandring til det bedre, idet vi alle sammen rammes af risikosamfundets destruktive logikker.

En af de nye ting, der sker i Becks senere forfatterskab, er, at den oprindelige, temmelig pessimistiske samtidsdiagnose i nogen grad nedtones til fordel for en stigende betoning af mulighederne for at handle i forhold til risici. I DEP synes risikosamfundets-begrebet således at være trådt noget i baggrunden til fordel for begreberne om refleksiv modernitet og individualisering. Og samtidig koncentrerer hovedinteressen sig nu om at undersøge mulighederne og de forandrede vilkår for politisk handling i den refleksive modernitet.

Centralbegrebet i denne forbindelse er begrebet om "subpolitisering", som allerede blev introduceret i bogen om risikosamfundet. Subpolitik er Becks begreb om politikens eksplosion. I risikosamfundet forskydes politikken i stigende grad fra det centrale niveau (regering, parlament og partier) til et decentralt og lokalt niveau (virksomheder, forskningslaboratorier, sociale bevægelser, den politiske forbrugere etc.).

Subpolitik er med andre ord en slags "politik fra neden", som er knyttet dels til

beslutninger, som - "legitimationsløst" - træffes i virksomheder og forskningslaboratorier, dels til nye måder at gøre politisk indflydelse gældende på i form af f.eks. "single-issue-movements" (f.eks. lokale miljøgrupper), den politiske forbruger etc. Omvendt sker der en "udhuling" af det formelle politiske system, idet dette i stigende grad placeres i en rolle, hvor det må tage ansvaret for og legitimere beslutninger, som det ikke selv har taget, og som det ikke kender konsekvenserne af.

I industrisamfundet handlede politik først og fremmest om velfærdsmaksimering. I risikosamfundet handler politik i stigende grad om risikominimering. De traditionelle politiske partier mister deres klassebasis, og i stedet opstår der enkeltsagsbevægelser og den politiske forbruger, der "stemmer med tegnebogen", hvis givne krav om miljø og etik ikke er opfyldt. Industrisamfundets (klassebaserede) politikkoordinatorer trænges således mere og mere i baggrunden til fordel for et sæt nye politikkoordinatorer: sikker-usikker, politisk-upolitisk, indeude.

Becks to yndlingseksempler på denne subpolitiseringsproces er Brent Spar-sagen og Frankrigs atomprøvesprængninger i Stillehavet. Her var vi ifølge Beck netop vidner til en slags "direkte demokrati", hvor den politiske forbruger udtrykker sin protest mod givne forhold ved at undlade at købe bestemte varer.

I den refleksive moderni-

tet går subpolitiseringsprocessen efter Becks opfattelse hånd i hånd med en forandring fra "regelstyret" til "regelforandrende" (refleksiv) politik. Hermed synes Beck bl.a. at sigte til, at politikens spilleregler i stigende grad bliver refleksive og foranderlige. Herhjemme har vi i de senere år haft en række sager og lovtiltag - Tamilsagen, Tvindsærloven, Nørrebro-opstanden, den nye integrationslov osv. - som har ført til, at de grundlæggende politiske spilleregler er blevet sat til diskussion.

Den hastige samfundsmæssige og teknologiske forandring i den refleksive modernitet gør, at der efter Becks opfattelse er al mulig grund til, at vi "stopper op" og "tænker os om en ekstra gang", inden vi kaster os ud i eksperimenter, som måske kan føre til irreversible forandringer af selve grundlaget for det menneskelige liv (jf. f.eks. de nye bioteknologier). Derfor bliver "kødannelse" (*Stau*) og "blokade" efter Becks opfattelse risikosamfundets pendent til industrisamfundets arbejdsstrejke. "Temponedsættelse" (*Verlangsamung*) og eftertanke er efter Becks opfattelse en uomgængelig nødvendighed, hvis ikke vi fuldstændig skal prisgives de risikofyldte logikker, som vi i sidste instans selv har iværksat.

Som et mere konkret bud på, hvordan der kan skabes en øget demokratisk kontrol med den teknologiske udvikling, taler Beck om "rundbordsmodellen". Herved sy-

nes han at forstå en slags folkelige kontrolorganer, hvor almindelige borgere får mulighed for at komme til orde i forbindelse med spørgsmål vedrørende miljø, teknologi m.v. En forudsætning for, at "rundbordsmodellen" skal kunne lykkes, er imidlertid, at beslutningerne ikke er taget på forhånd, at der brydes med eksperternes "monopol" på sandheden, og at der er en åben dialog mellem de deltagende parter.

I denne forbindelse kan det nævnes, at vi herhjemme faktisk har taget skridt i retning af en praktisering af "rundbordsmodellen", idet Teknologirådet i de senere år har afholdt en række "konsensuskonferencer", hvor et borgerpanel går i dialog med et hold eksperter omkring aktuelle emner i miljø- og teknologidebatten.

Ligesom i RS understreger Beck, at den refleksive modernisering ikke skal forstås som ensbetydende med et lineært fremskridt. Tværtimod rummer den refleksive modernisering en dialektik af modernisering og "modmodernisering". "Modmodernitet" er, når f.eks. ulighed mellem kønnene søges retfærdiggjort ved henvisning til, at kvinden nu engang er den, der føder børnene. Neo-tribalistiske fællesskaber (f.eks. fanatiske fodboldsupportere), der opstår som reaktion på en fremskreden individualisering, dvs. som en slags "erstatningsfællesskaber" baseret på en simpel "os-dem"-identifikation, kan også ses som udtryk for "modmodernitet".

I DEP søger Beck også at

redegøre for, hvilke implikationer det refleksive modernitets-paradigme har for synet på den sociologiske teori-tradition. Stort set hele den sociologiske tradition - fra Marx, Weber og Durkheim til Parsons og Habermas - ses som udtryk for den simple modernitets sociologiske paradigme, dvs. som lineære teorier om en fremadskridende modernisering og rationalisering.

I forbindelse med Becks teori-kritik går heller ikke Luhmann ram forbi. Luhmanns teori om selvreferentielle systemer er efter Becks opfattelse ejendommeligt "subjektløs". Snarere end selvreferentielle bliver sociale systemer i den refleksive modernitet interdependente og i stigende grad afhængige af tilslutning. Sociale systemer bæres oppe af individer, og hvis disse trækker deres tilslutning tilbage, smuldrer systemerne. Netop i risikomoderniteten sættes samfundets systemiske og institutionelle sammenhænge i stigende grad under et legitimitetsmæssigt pres. I Brent Spar-sagen så vi netop, hvordan Shell af forbrugerne blev tvunget til at opgive en dumpning af platformen i havet, til trods for at man på forhånd havde sikret sig såvel videnskabsfolks som den britiske regerings accept.

I RS mødte vi en Ulrich Beck, der for første gang fremsatte sin engagerede og bekymrede samtidsdiagnose - med alt hvad det indebar af spidsformuleringer, forenklinger og lidt for hurtige ræsonnementer. I DEP møder vi en Ulrich Beck, der i de

mellemliggende år har videudviklet og justeret sin teori og dermed fået en hel del flere nuancer med.

Dette er selvsagt ikke ensbetydende med, at bogen er uden problemer. Den norske sociolog Ørnulf Seippel har ganske rammende betegnet Becks form for teoretisering som "intelligent spekulation". I sin karakteristiske essayistiske og ofte meget ordsprudlende stil fremsætter Beck den ene idé efter den anden uden i synderlig grad at bekymre sig om, hvad andre teoretikere har sagt om det givne emne, eller om, hvorvidt det er muligt at verificere de fremsatte teser empirisk.

Feks. er Beck påfaldende tavs om en teoretiker som Michel Foucault, der allerede på et meget tidligt tidspunkt gjorde op med forestillingen om, at magten er lokaliserbar og har et centrum. Tilsvarende tavs er Beck omkring politikens aktuelle diskussioner af "hollowing out the state" og "governing without Government" - teser der jo på mange måder kan minde om subpolitik-tesen.

Man kan også undre sig over, at statens "udhuling" og politikens eksplosion for Beck kun synes at være knyttet til magtens decentralisering. Spørgsmålet er, om ikke det vil være mere dækkende at sige, at nationalstaten i dag i stigende grad kommer i klemme mellem på den ene side en række overnationale udviklingsprocesser (stigende EU-integration), og på den anden side en række decentraliserings-processer. Hvis Beck i højere grad hav-

de orienteret sig i litteraturen på området, kunne han måske have fået nogle flere facetter med og dermed have givet et mere dækkende billede af problemstillingen.

Endelig må det betegnes som en alvorlig mangel, at Beck ikke forholder sig til, om det er muligt at verificere de fremsatte teser på et empirisk niveau. Også her findes der en omfattende litteratur, som givetvis kunne have kvalificeret diskussionen.

Disse indvendinger ændrer imidlertid ikke ved, at Beck i sin bog fremsætter mange rammende og inspirerende tanker. Tanker, som andre jo så kan lade sig inspirere af og tænke videre på. Samtidig må det, på trods af de kritiske indvendinger, efter denne anmelders opfattelse betegnes som såre sympatisk, at der stadigvæk findes sociologer, der ikke fuldstændig har kapituleret over for den "positivistiske ånd" og stadigvæk ønsker at drive kritisk samfundsteori på nutidige vilkår.

Klaus Rasborg
Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, Roskilde
Universitetscenter

**Heine Andersen;
Thomas Brante &
Olav Korsnes:
Leksikon i Sociologi.
København: Akade-
misk Forlag, 1998
(294 s.)**

En farbar vej i forbindelse med dette at anmelde et leksikon er at gå ind på udvalgte centrale opslag for at se, hvorledes de pågældende emner er behandlet. Man kan supplere ved at gå ind på mere perifere eller ekstreme opslag for at konstatere, om de overhovedet findes, og hvad de har at byde på, og endeligt kan man gå ned i opslag, man støder på ved at gennemse værket i sin helhed for at bestyrke indtrykket yderligere. Hvad er derfor mere naturligt i et *Leksikon i Sociologi* som det første at slå op på 'samfund' og 'sociologi'.

Om 'samfund' hedder det:

Grupper af individer, der er forenede i et netværk af sociale relationer med en vis varighed og kontinuitet. Individerne har oftest fælles kultur og tradition. Et samfund overlever sine medlemmer, det reproducerer sig for størstedelens vedkommende ved egen kraft og er territorielt afgrænset. Inden for sociologien defineres begrebet ofte som et *socialt system bestående af *institutioner, *roller og/eller funktioner.

Dette må siges at være *overordentlig* kortfattet og præcist, men også *for* kortfattet om, hvad der vel må opfattes som et af de mest centrale begreber overhovedet i et sociologisk leksikon. Udover det anførte har man imidlertid som læser også berettigede forventninger om enkelte teori-historiske pejlepunkter omkring, hvorledes dette begreb er blevet konciperet. Hvornår udskilles eksempelvis begrebet 'samfund/civilsamfund' i forhold til begrebet 'stat', og hvilket betydningsindhold tillægges det? Hvorledes så blot nogle af 'The founding Fathers': Comte, Spencer, Tönnies, Durkheim, Marx, Weber og Simmel på samfundet som sådan, (selvom disse frontfigurer naturligvis alle er portrætteret i leksikonet). Simmel stiller som bekendt det ikke uvæsentlige spørgsmål: Hvordan er samfundet muligt? - og udvikler minimumsbetingelserne herfor. Der burde tillige i et sådant opslag være en kort omtale af Spencers både organisme-metafor, evolutionstænkning og opfattelse af samfundsmæssig udvikling som 'survival of the fittest', og en oplysning om, at samme Spencer leverer byggestene til en senere tids sociologi med sine undersøgelser af de samfundsmæssige institutioner in toto. Ligeså Tönnies klassiske begrebspar: 'Gemeinschaft' og 'Gesellschaft' (omend dette selvsagt også har sit eget opslag); Webers opfattelse af det moderne samfund som et 'rationalitetens jernbur' og Marx' syn på det moderne samfund

som et klassesamfund. Her til kommer berettigede forventninger om hvordan og i hvilken forstand blot nogle af de moderne klassikere (Habermas, Bourdieu, Giddens og Beck) måtte have afvigende synspunkter herpå i forhold til 'The founding Fathers'.

Det skal dog retfærdigvis anføres, at det umiddelbart følgende opslag af 'samfundskontrakt' i et omend meget begrænset omfang efterkommer savnet af den idéhistoriske forankring med sin påpegning af Hobbes, Locke og Rousseaus syn på 'samfundskontrakten' som forklaring på samfundets oprindelse - men disses forskellige opfattelser heraf iøvrigt uomtalt. Skal man stifte nærmere bekendtskab med de moderne klassikere, kan man naturligvis også gå ind på portrætterne heraf, der pladsen taget i betragtning fremstår dækkende - bortset fra, at der ikke er et opslag om Ulrich Beck (men til gengæld om 'risikosamfund'). Men dette afhjælper ikke savnet af en samlet præsentation af det mest centrale begreb i et sociologisk leksikon, og det er ikke en selvfølge, at en læser af egen drift finder frem til det iøvrigt udmærkede opslag om 'civilt samfund'. Konklusionen er derfor, at det første afgørende opslag er skuffende.

Til gengæld er det næste opslag om 'sociologi' opløftende, og det er ironisk nok skrevet af den samme bidragyder som opslaget om 'samfund'. Her får vi over 2½ side en gennemarbejdet præsentation af faget, klassiker-

ne og de traditioner, der udvikler sig på baggrund af deres indsats. Pionerer og skoledannelser bliver præcist karakteriseret og behørigt understøret med krydshenvisninger. Opslaget fører fagets udvikling frem til i dag med egne bud på, hvad der stod og står centralt fagligt set i 70'erne; 80'erne og 90'erne, hvor man som læser hæfter sig ved, at forfatteren *ikke* som så mange andre signalerer, at faget i det sidste par årtier har befundet sig i en permanent krisetilstand.

Tager man dernæst opslaget om 'samfund' på ordet og går ind på krydshenvisningerne 'socialt system' og 'institution', viser der sig også at være forbilledlige gennemgange heraf. I opslaget om 'socialt system' gives der en informationsmættet fremstilling med hovedvægt på Parsons og Luhmann, hvor bidragsyderens forkærlighed for Luhmann ikke fornægter sig, som samme bidragsyder da også portrætterer på udmærket vis i et eget opslag.

I opslaget om 'institution' præciseres sociologiens forståelse af samfund som bestående af et sæt af institutioner - den økonomiske institution, den politiske institution, retsvæsenet, familieinstitutionen, religionen og andre kulturelle institutioner. Disse får hver en kort omtale med en påpegning af, at disse institutioner repræsenterer samfundslivets træge relationer nedfældet, som de er, i en given materialitet. Begge opslag er gode eksempler på, hvorledes et leksikon fungerer, når det er bedst.

Der er i opslaget om 'sam-

fund' ingen krydshenvisninger til det her anførte begreb 'kultur'. Om det er et bevidst fravalg, kan man ikke vide, men opslaget om 'kultur' mangler den klarhed og prægnans, der karakteriserede de to øvrige opslag.

Skulle man forsøge sig med et par mere ekstreme opslag, hvor det ikke er en selvfølge at finde disse i et et-bindsleksikon i sociologi, kunne man vælge de Kant'ske apriorier 'tid' og 'rum', hvor det viser sig, at man som læser stadigt bliver positiv overrasket. Under opslaget om 'tid' betones det, at 'tid' i sociologien naturligt nok forstås som social tid, dvs. socialt konstitueret og som strukturerende kategori for det sociale livs udfoldelse. 'Cyklisk tid' og 'lineær tid' præciseres med førstnævnte som værende bundet til naturen og det sociale livs rytmer og sidstnævnte som resultat af den abstraktionsproces, som tidsbegrebet har undergået i takt med udviklingen af den industrielt-kapitalistiske produktionsmåde. 'Tid' måles her i afkvalificerede tidskvanta og er knyttet til forestillingen om en kvantificerbar, irreversibel bevægelse rettet mod en åben fremtid. Moderniteten er, som det hedder, præget af, at:

brug af tid må organiseres og planlægges, tiden får varekarakter. Den kan købes, sælges, investeres; tiden kan fyldes eller sløses bort. Det moderne menneske får en rationel, kalkuleret holdning til tid; punkt-

lighed og effektivitet bliver centrale handlingsparametre.

Det betones endvidere, at 'tid' altid implicit eller eksplicit har været et centralt tema i sociologisk teori. 'Tid' er nødvendigvis en afgørende faktor i enhver analyse af social forandring, hvad enten fokus er på tidsforløb, tidshorisont eller tidsperiode. Tidsbudget-studier tager udgangspunkt i tid som knap ressource.

Således beriget kompletteres forståelsen yderligere ved at gå til opslaget om 'rum'. Her hedder det, at på den ene side er 'det sociale rum' en sociologisk metafor fra den fysisk-materielle verden med en understregning af den sociale kontekst' betydning for al menneskelig handlen, interaktion og virkelighedsopfattelse. På den anden side betones det, at forholdet mellem den sociale og materielle verden allerede optog de første filosoffer og historieskrivere (Herodot, Demokrit, Platon og Aristoteles) og siden da har været et central tema for social- og humanvidenskaberne i det hele taget. Hos Montesquieu og i dennes *L'esprit des lois* helt eksplicit (om hvem der iøvrigt ikke er et opslag). Durkheim udvikler læren om den sociale morfologi, og hos Simmel bliver afstandsnærhed en grundbestanddel i dennes analyser af alle former for social interaktion: kærlighed, venskab, selskab, fremmedhed. I den nyere by-sociologi (der også har sit eget opslag skrevet af samme bidragsyder) ser vi en

overordenlig stærkt betoning af forholdet mellem rummet/materiellet og den sociale/menneskelige praksis. Det bemærkes i opslaget, at 'tid' og 'rum' er helt centrale kategorier hos Giddens, hvor det præciseres i et eget opslag 'tid-rum', at samme Giddens i denne forbindelse taler om, at social handlen og sociale institutioner i moderniteten (*ud*)strækkes i tid-rum og *løsrives* eller *udlejres* fra deres tid-rum-kontekst. Med andre ord: leksikonet viser sig fortsat fra sin bedste side.

Et sociologi-leksikon må naturligvis også kunne give sine læsere et indtryk af fagets metoder, og de spørgsmål, der rejser sig her. To opslag om 'forskningsmetode' og 'metodologi' redegør præcist herfor. På det første opslag lykkes det på den afmålte plads, at introducere grundlæggende overvejelser i forbindelse med valg af problemstilling, design, de forskellige typer af data og dataindsamlingsmetoder, induktive og deduktive procedurer, de forskellige former for dataanalyse og de kriterier, der lægges til grund ved vurdering af datakvalitet og analyseresultater. Opslaget om 'metodologi' supplerer på udmærket vis ved sin understregning af, at valg af forskningsmetode også indebærer stillingtagen til spørgsmålet om hvilken virkelighedsbeskrivelse, erkendelse og erkendelsesmæssige begrænsninger, de enkelte dataindsamlingsmetoder og datatyper er forbundet med. De vigtigste metodologiske stridsspørgsmål knyttet til 'metodologisk kollektivist-

me' og 'metodologisk individualisme' (hver med sit eget opslag), spørgsmålet om værdifrihed, forklaring versus forståelse skitseres. I fortsættelse heraf: opslagene om 'forståelse'; 'forklaring'; 'fortolkende sociologi' og 'hermeneutik' er, stadig den tildelede plads taget i betragtning, fremragende.

Til gengæld er det en mangel, at 'årsag' eller 'kausalitet' ikke har sit eget opslag, og leksikonets sidste opslag om 'årsagsmodeller' diskuteres i statistisk forstand afhjælper ikke dette savn. Det er ikke en selvfølge for den målgruppe, leksikonet henvender sig til, at nogle af de videnskabshistoriske pejlepunkter og videnskabsteoretiske ræsonnementer i så henseende befinder sig i opslaget om 'forklaring'. Andre metodeopslag, om 'regressionsanalyse', 'kovarians' eller 'kanonisk korrelation' for eksempel, kommer ikke den læser i møde, som ikke ved noget herom. De, der er i forvejen ved noget herom, har næppe nogen glæde af opslagene.

Hvis man som det sidste 'bladrer' i leksikonet og dykker ned undervejs, stifter man fortsat bekendtskab med kompetente redegørelser for eksempel om 'historisk sociologi'; 'feudalisme' 'klasse' og 'kapitalisme', selv om det er lidt besynderligt, at 'desorganiseret kapitalisme' og 'organiseret kapitalisme' har sine egne opslag, men hvorfor så ikke 'monopolkapitalisme', selvom dette måske ikke længere er *comme il faut* teoretisk set? Det viser sig tillige, at leksikonet

er fuldstændig rensat for opslag om indflydelsesrige nordiske sociologer, bortset fra Stein Rokkan som den eneste, men hvorfor så ikke opslag om også eksempelvis Allardt, Elster, Aubert, Østerberg og Asplund? Til gengæld er der glimrende, om end kortfattede opslag om eksempelvis Robert Merton og Peter Berger samt lidt overraskende om den britiske socialantropolog Mary Douglas, idet der ikke leveres opslag om nogle af socialantropologiens klassikere iøvrigt. Et enkelt sted bliver leksikonet ufrivilligt morsomt, når der leveres følgende opslag: dørvagt, se *gate keeper.

Konklusionen bliver, at på trods af mangler opfylder *Leksikon i Sociologi* sit formål. Der er tale om et fornuftigt udvalg af opslag, hvor der i det store og hele gives informationsmættede, kompetente og indimellem endda fremragende fremstillinger af de behandlede temaer den tilmålte plads og påtænkte målgruppe taget i betragtning.

Afslutningsvis skal det til almindelig oplysning blot anføres, at værket rummer mere end 400 opslag fordelt på knap 300 sider skevet af 92 nordiske sociologer med en betydelig overvægt af norske bidragydere (57) ledsaget af 16 svenske og 19 danske bidragydere, hvor nærværende anmelder vil afstå fra at lægge noget nærmere i dette.

Allan Madsen
Sociologisk Institut,
Københavns Universitet

**Verner Møller:
Sundhed og idræt.
Kulturanalyser til
indkredsning af
sundhedsaspektet
i idrætten.**

**Odense: Odense
Universitetsforlag
1999 (252 s.)**

Verner Møllers bog om sundhed og idræt er en bearbejdet udgave af forfatterens ph.d.-afhandling i Sundhedsvidenskab, Syddansk Universitet, Odense. Bogens omslag med sportsrekvisitter tilfældigt placerede under billedet af en gulerod, der hænger ned fra en interimistisk fiskestang, udtrykker fint den ironiske distance, hvormed den humanistiske idrætsforsker Verner Møller angriber de sundhedsideologier, idrætten har været og er omgærdet af. Gulerodskæppen rækker ind i bogen og stikkes i det sundhedskampagnehjul, som ifølge forfatteren gør livet fjendtligt. Livet truer med at slå os ihjel, påpeger Møller som en implicit undertekst til kampagneparolerne: Drik mindre, Skrab fedtet af brødet, Løb for livet etc.

**Forbindelseslinier
mellem idræt og
sundhed**

Møller begrundet sine analyser af de forbindelseslinier, der kan spores mellem sundhed og idræt i en diskursiv offentlighed, med, at idrættens betydning er accelereret stærkt siden 1960'ernes begyndelse. Det samme gælder opmærksomheden på sundhed, og bogens tese er, at der

ikke er tale om et tilfældigt sammenfald, når idrættens betydning opskrives samtidig med, at interessen for sundhed breder sig.

Selvom Møller fremfører talrige eksempler på klare forbindelseslinier mellem sundhed og idræt, også med indsigtsgivende, historiske tilbageblik, er sammenkædningen ikke evident i eksisterende forskningsinitiativer. Eksempelvis overser medicinsk forskning ofte idræt i forskningsinitiativer med fokus på sundhed, hvor opmærksomheden snarere rettes mod, hvad vi skal holde op med (tobak, alkohol, fedt kost).

Refleksiv kulturanalyse

Tilgangen til belysning af idræt og sundhed og forbindelseslinier herimellem benævner Møller som refleksiv kulturanalyse, hvilken han redegør for i Del I: *Det kulturanalytiske blik*. Her formidles forskellige relevante "kunstgreb", som dog overlades til kulturanalytikerens "vilje" at leve op til. Den reelt anvendte metode er en i bred forstand kritisk tekstanalyse af hovedsageligt videnskabelige tekster, hvor der i Del II: *Striden om sundheden* analyseres tekster om sundhedsmæssige aspekter som livskvalitet, alternative behandlingsformer, foruden en nyttig diskussion af en række sundhedsbegreber. I Del III: *Idræt og omsorgsvillen* fremdrages tankevækkende, sundhedspædagogiske tekster, der relaterer sig til forskellige former for gymnastik, idræt og sport i historiens løb.

I den sidste Del IV: *Idrætsskrytstallen* diskuteres idrætsbegrebet i lyset af sundhedsaspektet, og forskellige gængse distinktioner problematiseres, bl.a. skillelinien mellem elite- og breddeidræt. Møller vil med *Idrætsskrytstallen* forsøge sundhedens forbindelseslinier til givne præstationsniveauer eller til bestemte aktivitetsformer for i stedet at overlade til den enkelte udøver at vurdere sundhedsaspektet i relation til udøverens egen tilgang og holdning til aktiviteten.

Nogle af bogens analyser forfladiger det kulturanalytiske ved, at Møller ikke analytisk skelner mellem leg, motion, idræt og sport, men ser „på et overordnet plan hele dette kompleks“ som genstand for tekstkritiske betragtninger. En sådan skelnen ville være relevant netop i lyset af Møllers intention om at bedrive kulturanalyser, hvor kultur defineres som "noget heterogent bestående af en række regelsystemer dvs. forskellige konventioner, koder og værdimønstre" (26), hvilket indebærer, at vi med motion, idræt og sport har at gøre med forskellige kulturer. I stedet lancerer Møller en enhedsforestilling om idrætten, uden at denne forestilling defineres nærmere end til at være åben for betydningstilskrivning:

Det kulturanalytisk interessante er altså snarere, hvad idrætten gøres til, end hvad den er. (201)

Sundhedsidræt og omsorgsvillen

Forbindelseslinien mellem sundhed og idræt betegner Møller generelt ved begrebet sundhedsidræt, som defineres ved de aktiviteter, der primært dyrkes i moderat omfang med henblik på styrkelse af kroppen. Dette set i modsætning til sportens målrationelitet, hvor det gælder sejren for enhver pris. Sundhedsidræt er indbegrebet af mådehold, og idrætten ses her som et middel til at styrke kroppen og sikre dens sundhed. Den er ikke et mål i sig selv (119).

Møller er yderst skeptisk over for den såkaldte sundhedsidræt, som er indbegrebet af formynderi og afmægtiggørelse. At sundhed adrettet med idræt giver "livskvalitet" problematiserer Møller med det rammende begreb *omsorgsvillen*, forstået tilnærmelsesvist foucaultsk som at de, der påberåber sig sundheden som motiv, altid ønsker at drage omsorg for (de abstrakte) andre (126, 132). Omsorgen præsenterer Møller som synonymt med formynderi, og han konstaterer, at der

i omsorgsvillen, markedsført som sundhedshensyn ligger et uhyggeligt potentiale. En vilje til at åbne sig et magtområde på bekostning af - skønt kaldt til gavn for - personer, der fra det ene eller andet synspunkt skønnes ude af stand til eller at have svært ved selv at tage ansvar for deres situation... (131)

Citatet udtrykker Møllers gennemgående mishag ved såvel politiske, ideologiske som videnskabelige tilgange, der ikke respekterer individets autonomi.

Tomt sundhedsbegreb

Bogen er overmåde relevant i sin problematisering af en række sundhedsideologiske tiltag, ofte med perspektiverende historiske tilbageblik på sundhedspionérer inden for filosofi, medicin og idræt. Møllers indsigtsgivende behandling af sundhedsbegreber i forskellige former for litteratur lige fra Rosseaus *Emile* og frem til Ventegodts *Livskvalitet - at erobre livets mening og blive rask igen* er nærmest en detektivisk foreteelse, der sætter læseren i en forhåbning om, at de gennemhullede begreber lukkes med alternative begreber til at føre analyserne videre med. Men desværre nej. Begrebskritik-ekvilibristen afløses af begrebsdefinitions-nihilisten.

En ofte anvendt sundhedsdefinition som „fravær af sygdom“, påpeges som ubrugelig snæver. WHO's sundhedsdefinition fra 1948: „Sundhed er en tilstand af fuldstændig fysisk, psykisk og socialt velbefindende og funktion, og ikke alene fravær af sygdom og svækkelse“ påpeges som ubrugelig bred. Samtidig problematiseres det livskvalitetsbegreb, der er blomstret op i kølvandet på lægevidenskabens krise. Ligeså afviser Møller et åbent sundhedsbegreb, der af bl.a. den danske filosof Steen Wackerhausen er positioneret mellem to proble-

matiske hovedopfattelser: sundhedsrelativismen og -fundamentalismen. I stedet præsenterer Møller et 'tomt' sundhedsbegreb, „som relaterer sig til den menneskelige drøm om et godt og lykkeligt liv fri for sygdom og lidelse“. I opgøret med de tilgange, der fokuserer på „samfundslegemets“ sundhed, overlader Møller en nærmere bestemmelse af sundhed til det enkelte individ, hvorved et samfundsmæssigt perspektiv desværre udviskes.

Det samme sker, som tidligere nævnt, med idrætsbegrebet. Møller konstaterer ganske berettiget, at det udvidede relativistiske idrætsbegreb, som det bl.a. er blevet lanceret af forskerstaben omkring *Idrætsforsk* ved Gerlev Idræts højskole, er nært forbundet med det brede sundhedsbegreb, og at det sætter sin grænse ved det usunde, som det forbinder med det moralsk forkastelige. Møller leverer bl.a. en velbegrundet kritik af normativiteten i Henning Eichbergs trialektiske tilgang til idræt som henholdsvis præstations-, sundheds- og ekspresivt orienteret og kritiserer modellen og dens ideologiske sigte for ikke at kunne levere et relevant forhold til de faktiske idrætsudøvelser. Men hvad er Møllers eget bud?

Konkurrence-, omsorgs- og vanvidsidræt

I en absolut og ikke bare relativ afvisning af relevansen af at tage udgangspunkt i idrættens aktivitetsregister i en definition af idræt, rettes fo-

kus mod tre udoverholdninger til idrætten. Holdningerne inddrages i en analyseproces, som læseren i øvrigt ikke gøres bekendt med, og resultater i tre „idealtypiske“ idrætsformer: konkurrenceidræt, omsorgsdræt og vanvidsdræt. Holdningen i konkurrenceformen er således, at man sætter sin standard i forhold til andre, og at det af idrættens 'andre' (f.eks. træneren) tilstræbes, at resultatet bliver godt. I omsorgsformen sætter man sin standard i f.t. en norm, hvor det her er idrættens 'andres' opgave at drage omsorg for, at udøveren får det godt. I vanvidsformen er resultatet underordnet processen, og holdningen er, at man sætter sin standard i forhold til sig selv. Her er idrættens 'andres' funktion at hjælpe til, at processen går godt.

I analyser af idrætsaktiviteter på individniveau kan disse tre indskrivningsformer ganske givet være anvendelige. Skematikken går på tværs af de enkelte idrætsdiscipliner, og som udover i en

bestemt idrætsdisciplin kan man udmærket lade sig indskrive i flere af formerne. Man kan i princippet være både en „konkurrent“, en „nyder“ og en „slider“. Problemet ser jeg i Møllers idiosynkratiske forholden sig til andre skematikker i sin totale afvisning af det mulige og med andre forskningsformål også særdeles frugtbare i at tage udgangspunkt i idrættens aktivitetsregister. Her kan eksempelvis henvises til den franske sociolog P. Parlebas analyser af idrætsaktiviteterne og selve bevægelsen som semiotisk system i dennes *Éléments de sociologie du sport*, 1986.

Det autonome individ

Møllers styrke er helt klart en tekstkritisk forholden sig til de utallige konsensus-etablerede forståelser, der hersker inden for såvel idræts- som sundhedsforskning. Hans svaghed er, at han ikke altid leverer empirisk belæg for ellers skarpe betragtninger, der desværre således kommer til at fremstå

som postulater (f.eks. s.108 og 124). Bogen er et forfriskende bidrag til såvel sundheds- som idrætsforskningen med skarpe begrebsanalytiske betragtninger, der er relevante at diskutere inden for disse forskningskredse. Bogens essayistiske og debatskabende samt velskrevne form med masser af eksempler fra områder, næsten alle har et forhold til: sundhed og idræt, gør, at den også henvender sig til et bredere publikum. Hvor Møller ikke nøjes med at forholde sig kritisk, men bidrager med egne forslag til definitioner, modeller og skematikker, bliver bogen straks mere problematisk. Det gælder især i en - også normativ - fremstilling af et autonomt individ i de valg, der må tages i et stadig mere uigennemskueligt marked af sundhedsfremmende foranstaltninger og med en stadig mere komplekse viden herom.

Inge Kryger Pedersen

Institut for Idræt,
Københavns Universitet